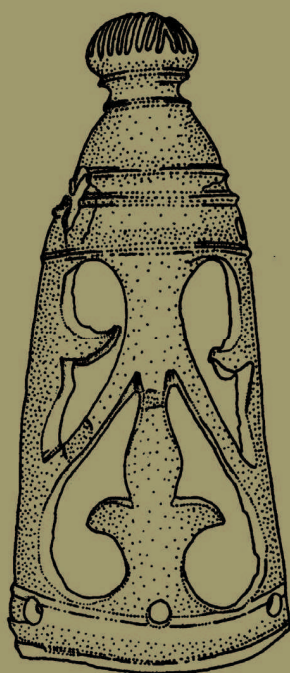

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 26
ROČNÍK CX – 2016

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 26
ROČNÍK CX – 2016

Bratislava 2016

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CX – 2016
ARCHEOLÓGIA
26

Redakčná rada/Editorial Board

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.,
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages: REELS, s. r. o., Stephanie
Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Grafická úprava/Graphic design
Matúš lányi

Tlač/Print:

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2016

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2016

ISBN 978-80-8060-390-8
ISSN 1336-6637

ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA CX– 2016 ARCHEOLÓGIA 26

PhDr. Etela Studeníková, CSc., dlhoročná vedecká pracovníčka
SNM-Archeologického múzea a vysokoškolská pedagogička, zakladateľka ročenky Archeológia, sa v tomto roku dožíva okrúhleho životného jubilea. Kolegovia a priatelia želajú jubilantke do ďalších rokov veľa zdravia, spokojnosti a úspechov.

PhDr. Etela Studeníková, CSc., langjährige wissenschaftliche Mitarbeiterin
des SNM-Archäologischen Museums und Hochschulpädagogin, die Gründerin des Jahrbuchs Archeológia, erreicht in diesem Jahr ein rundes Lebensjubiläum. Kollegen und Freunde wünschen der Jubilarin für die nächsten Jahre viel Gesundheit, Zufriedenheit und Erfolg.

OBSAH – CONTENTS – INHALT

- 7 KATARÍNA GAJARSKÁ: Neolitický dom na sídlisku kultúry s lineárnou keramikou v Blatnom
17 The Neolithic house on settlement of the Linear Pottery Culture in Blatné
- 19 ZOJA BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ: K terminológii počiatku strednej doby bronzovej na južnom Slovensku vo svetle nálezov z hrobu 3/62 maďarovskej kultúry z Nových Zámok
25 Zur Terminologie der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Südslowakei im Lichte der Funde aus dem Grab 3/62 von Nové Zámky
- 27 PAVOL JELÍNEK: Objekty s dvojicami ľudských skeletov na sídliskách staršej a strednej doby bronzovej na Slovensku
35 Objekte mit menschlichen Skelettpaaren in Siedlungen der älteren und mittleren Bronzezeit in der Slowakei
- 37 GABRIEL NEVIZÁNSKY – PÉTER PROHÁSZKA: Bronzový depot zo Šarišských Lužianok z roku 1876
46 Der Bronzehort aus Šarišské Lužianky aus Jahr 1876
- 49 MILAN HORŇÁK: Sídliskový areál lužickej kultúry a zo stredoveku v Púchove-Horných Kočkovciach
57 Settlement site of Lusatian Culture and from the Middle Ages in Púchov-Horné Kočkovce
- 59 LUCIA BENEDIKOVÁ: Nálezy z Vršatského Podhradia v kontexte osídlenia stredného Považia v neskorkej dobe bronzovej a v dobe halštatskej
70 Die Funde aus Vršatské Podhradie im Kontext der Besiedlung des mittleren Waagtals in der Spätbronze- und Hallstattzeit
- 73 PETR KOS: Pohřebiště ze Slavkova a jeho přínos k poznání vývoje halštatské kultury ve středním Politaví (K možnosti zpřesnění datace hrobů ždanické skupiny horákovské kultury)
101 Das Gräberfeld aus Slavkov und sein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Hallstatt-kultur im mittleren Flussgebiet von Litava (zur Möglichkeit der Präzisierung der Datierung von Gräbern der Ždanice-Gruppe der Horákov-Kultur)
- 103 KATARÍNA HARMADYOVÁ: Dvojslučková oblúkovitá spona z Bratislavy-Devína
107 Bogenförmige Zweischleifenfibel aus Bratislava-Devín
- 109 RADOSLAV ČAMBAL: Včasnotaténske spony z Horných Orešian – Slepého vrchu v zbierkach SNM-Archeologického múzea v Bratislave
116 Frühlatènezeitliche Fibeln aus Horné Orešany – Slepý vrch in den Sammlungen des SNM-Archäologischen Museums in Bratislava
- 119 IGOR BAZOVSKÝ: Súčasti astragálových opaskov z juhozápadného Slovenska
123 Bestandteile der Astralgürtel aus der Südwestslowakei
- 125 RADOSLAV ČAMBAL: Spätlatènezeitliche Jochendbeschläge aus dem Gebiet von Bratislava
131 Neskorolaténske nákončia jariem konského záprahu z priestoru Bratislavy
- 133 VLADIMÍR KRUPA – MIROSLAVA DAŇOVÁ – JÁN ŠTUBŇA – EUDMILA ILLÁŠOVÁ – JÁN TIRPÁK: Prsteň z bohatého hrobu I z Krakovian-Stráží (štyľová a gemologická analýza)
140 Ring from the abundant grave I in Krakovany-Stráže
- 143 DARINA BIALEKOVÁ: Predmety a polovýrobky z kosti a parohu z pobedimského hradiska
150 Gegenstände und Halbfabrikate aus Bein und Geweih vom Burgwall Pobedim

- 151 SAMUEL ŠPANIHEL: Nálezy keramiky z pevnosti v Čiernom – Valoch
 161 Keramikfunde aus der Festung in Čierne – Valy
- 163 MÁRIO BIELICH: Stredoveké osídlenie v Rumanovej
 171 Mittelalterliche Besiedlung in Rumanová
- 173 LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ: Militária, ostrohy a konský postroj
 z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš)
 181 Militaria, Sporen und Pferdegeschirr vom Čebovce – Zelený hrad (bez. Veľký Krtíš)
- 183 PETER NAGY – EVA ĎURKOVIČOVÁ: Výsledky archeologického výskumu Kalvínskeho kostola
 v Šamoríne
 192 Ergebnisse archäologischer Grabung der Calvinischen Kirche in Šamorín
- KOLOKVIUM
- 193 Štrnásty ročník kolokvií k otázkam rímsko-germánskej archeológie
 194 Vierzehnte Jahrgang der Kolloquien zu den Fragen der römische-germanischer Archäologie
- 195 JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ: Miniaturne nádoby z pohrebiska vo Veľkom Cetíne
 200 Miniaturgefäße vom Gräberfeld in Veľký Cetín
- 201 JAROSLAVA SCHMIDTOVÁ: Miniaturna nádobka z doby rímskej z Bratislavy-Čunova
 206 Miniature container from the Roman period from Bratislava-Čunovo
- 207 TOMÁŠ ZEMAN: Miniaturní keramické nádoby z doby římské z jihovýchodní Moravy
 211 Miniaturgefäße aus der römischen Kaiserzeit von südöstlichen Mähren
- 213 ĽLEV ZACHAR – VLADIMÍR TURČAN: Miniaturna keramika zo sídliskových objektov v Šaštíne-Stráži
 a v Trnave
 219 Miniaturkeramik aus Siedlungsobjekten aus Šaštín-Stráže und aus Trnava
- 221 RADKA KNÁPEK – ONDREJ ŠEDO: Misky s omfalem v životě barbarických společností doby římské
 277 Bowls with an omphalos in the life of Barbarian tribes in the Roman period
- RECENZIE
- 281 Vladimír Krupa – Marián Klčo: Bohaté hroby z doby rímskej z Krakovian-Stráži (*Vladimír Turčan*)
- 283 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

OBJEKTY S DVOJICAMI ĽUDSKÝCH SKELETOV NA SÍDLISKÁCH STARŠEJ A STREDNEJ DOBY BRONZOVEJ NA SLOVENSKU

PAVOL JELÍNEK

Keywords: Slovakia, early bronze age, middle bronze age, double burials in settlement pits

Abstract: *Buildings with human skeleton couples at sites from the Early and Middle Bronze Age in Slovakia. In his article, the author deals with finds of two individuals in settlement buildings from the Early and Middle Bronze Age in the territory of Slovakia. Based on documented findings, he classifies the group of double graves into subsets of two boys, or men, or a man and woman couple, where the woman clearly has a more marked social status. The author looks for an interpretation of these phenomena which he considers as one of the expressions of spiritual life in the wider Central European region in contemporary cosmology, ideology and ritual practice, also reflected in the later mythologies of historical Indo-European ethnic groups.*

Úvod

Článok je prepracovanou kapitolou z mojej dizertačnej práce, ktorá sa zaoberala problematikou ľudských skeletov v sídliskových objektoch z neolitu až doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku (Jelínek 2009). Z doby bronzovej som spracoval štrnásť lokalít, z ktorých bolo bezpečne doložených vyše sedemdesiat skeletov v sídliskových objektoch. Väčšinu možno priradiť do staršej doby bronzovej, najmä do únětickej a maďarovskej kultúry. Tento stav sa od času spracovania zmenil minimálne (napr. Jelínek et al. 2013), navyše nie je bezprostredne spätý s témou príspevku. V staršej dobe bronzovej sa na sídliskách pomerne výrazne vyčleňuje samostatný typ nálezu dvoch ľudských skeletov v sídliskovom objekte, ktorý je možné označiť za originálny interkultúrny prejav duchovného života v tomto období. V texte sa nezaobrám nálezi objektov s výskytom dospelého jedinca a dieťaťa, ktorých riešenie považujem za samostatnú problematiku (Jelínek 2009).

Popis nálezov**Hoste** (okr. Galanta), jama 1

V odpadovej jame na opevnenom sídlisku maďarovskej kultúry boli preskúmané aj dve kostry dospelých jedincov (Bátora 1983, 78).

Ivanovce (okr. Trenčín)

Najstarším nálezom je dvojhrob novorodencov, uložených v skrčenej polohe, preskúmaný v areáli opevnenej osady. Hrobovú výbavu tvorili náramky z bronzového drôtu a malá nádobka. Nález je priradený k únětickej kultúre (Streit 1934).

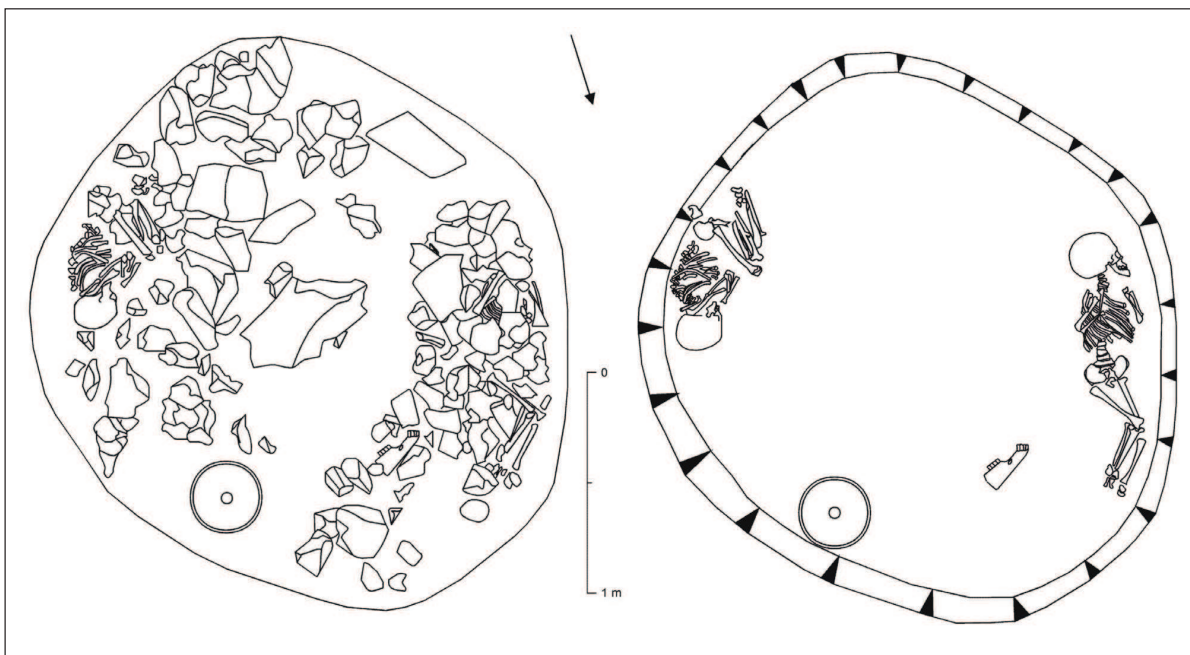
Nitra – Ponitrianska galéria, objekt 1 (obr. 1)

Na lokalite bol preskúmaný objekt, datovaný do maďarovskej kultúry. Jama s približne kruhovým pôdorysom s priemerom okolo 230 cm sa vrysovala v hĺbke 220 cm od povrchu terénu. Pri západnom a východnom okraji jamy sa nachádzali kumulácie rôzne veľkých kameňov. Najväčší kamenný blok (70x50x30 cm) bol situovaný v strede hrobovej jamy. Jej rovné dno v hĺbke 250 cm od povrchu terénu bolo čiastočne vyhlbené do zvetraného skalného podložia. Pod vrstvou kameňov, tesne pri východnej a západnej stene jamy, ležali kostry dvoch nedospelých jedincov. Jedno dieťa (kostra 1) bolo uložené v skrčenej polohe na pravom boku hlavou na sever, druhé dieťa (kostra 2) ležalo s mierne skrčenými dolnými končatinami na ľavom boku hlavou na juh. Pri severnom okraji jamy medzi oboma kostrami ležala plochá dvojúčhá misa a neďaleko, bližšie ku kostre s hlavou uloženou na juh, bola lebka žriebäťa (paleozoologická analýza Z. Miklíková, nepublikované).

Podľa antropologického určenia patrila kostra 1 dieťaťu vo veku infans III (6-7 ročné) na ľavej strane neurokránia s perimortálnym zranením(?). Kostra 2 patrila dieťaťu vo veku infans II (5-6 ročné) (Marková/Samuel 2008; Vondráková 1997).

Stránska – Kraliny (okr. Rimavská Sobota), objekt 369 (obr. 2)

Na sídlisku pilinskej kultúry bol preskúmaný objekt s kostrovými zvyškami dvoch ľudí. Telo jedinca A – žena adultus I (20-30 ročná) – bolo pravdepodobne pietne uložené na dno objektu v mierne skrčenej polohe na ľavom boku a mierne

Obr. 1. Nitra Ponitrianska galéria. Objekt 1. Vľavo – pôdorys hrobu s kamenným príkrovom; Vpravo – pôdorys hrobu po odstránení kamenného príkrovu (podľa *Marková/Samuel 2008*).

Abb. 1. Nitra Ponitrianska galéria. Objekt 1. Links – Grundriss des Grabes mit Steinpackung; Rechts – Grundriss des Grabes nach Abschaffung der Steinpackung (nach *Marková/Samuel 2008*).

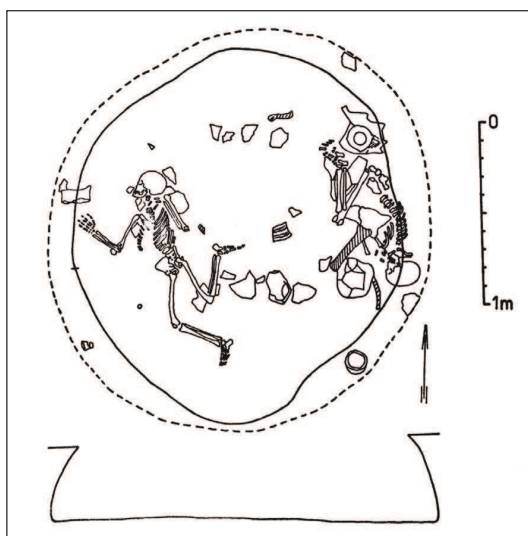
Obr. 2. Stránska – Kraliny (okr. Rimavská Sobota), objekt 369 (foto Eva Fottová).

Abb. 2. Stránska – Kraliny (Bez. Rimavská Sobota), Objekt 369 (Foto Eva Fottová).

privrátené bruchom ku dnu s hlavou orientovanou na juh, pohľadom na západ. V oblasti hrude sa našiel prevrtný rybí stavec. Telo jedinca B – muž maturus I (40-50 ročný) – bolo nepietne spustené/vhodené na dno objektu dolu hlavou, tvárou natočenou k ústiu objektu. Fixovala ho pravá noha jedinca A a čiastočne aj veľká keramická nádoba pri ľavom pleci. Jeho telo sa opieralo krížami o severný okraj objektu, čím sa dostal do najvyšších vrstiev zásypu jeho zadok, nohy mu klesli na trup tak, že pravé chodidlo sa dostalo za kríže jedinca A a ľavé chodidlo nad temeno vlastnej hlavy. Horná časť objektu bola zničená a odstránená po zániku pravekého osídlenia (Fottová/Malček 2009, 64; Jakab 2009).

Štúrovo – Obidská Pusta (okr. Štúrovo), objekt 10/84 (obr. 3)

Objekt 10/84 bol sekundárne využitý ako hrobová jama. Hrob obsahoval dve detské kostry (dievča a chlapec vo veku infans III), keramické milodary, črepy a zvieracie kosti z mäsitej potravy. Na pohreb na sídlisku sa využila plytšia zásobnica, ktorej kruhové dno s priemerom 210 cm bolo v hĺbke 50 cm. V jame na ľavom boku v skrčenej polohe ležalo asi 9-10 ročné dievča a neďaleko od nej sa našla kostra 8-9 ročného chlapca s neprirodzene rozhodnými a skrčenými nohami a rukami. Telá boli pravdepodobne deponované do jamy a rýchlo zasypané. Antropológ na kostrách nezistil stopy násilia. Pochovaní jedinci dostali ako milodary päť džbánkov, dve misy, sedem amfor, jeden hrnček a ako potravu kusy hovädzieho mäsa, z ktorého sa zachovali iba kosti. Chlapcovi pridali opracovaný hrot jelenieho parohu a prevrtnú rybiu kosť, ktorú nosil ako amulet (Oždáni 1985, 182; Oždáni 1987, 16 n.).

Obr. 3. Štúrovo Obidská pusta. Objekt 10/84 (podľa Oždáni 1985).
Abb. 3. Štúrovo Obidská pusta. Objekt 10/84 (nach Oždáni 1985).

Šurany, časť Nitriansky hrádok (okr. Nové Zámky), objekt 325

Kultúrna jama nepravidelného kruhového pôdorysu s kónickými stenami a rovným dnom. Hĺbka 140 cm, priemer ústia 200 cm, priemer dna 230 cm. Výplň bola tmavošedá s populovitou výplňou. Pri severnom okraji v hĺbke 10 cm bolo temeno z ľudskej lebky a neďaleko bola sánka. Pri lebke ležali v hĺbke 20 cm časti zvieracieho skeletu. Ďalšia skupina kostí bola situovaná v strede jamy v hĺbke 25-35 cm. V južnej časti jamy ležal v hĺbke 60 cm pancier korytnačky a slimačie ulity. V strednej časti jamy bol veľký guľatý kameň, v hĺbke hornou časťou 50 cm, dolnou 90 cm od ústia jamy. V západnej časti ležal neúplný skelet, súvisiaci s časťami lebky z hornej časti objektu. Zachovala sa panva, zlomky stehenných kostí, stavec chrbtice a horné končatiny, ležiace v skríženej polohe. Na jednom zápästí bol bronzový náramok, pri ňom ležala bronzová špirála a ihlica. Pri druhom zápästí bol bronzový pliešok. V tejto vrstve ležali aj zvieracie kosti, psia lebka a guľovitá jantárová perla. Nálezy dopĺňajú črepy. Podľa antropológického určenia šlo o dvoch juvenilných jedincov vo veku 16-20 rokov (Točík 1981, 98; Marková 1999, 225).

Veselé (okr. Piešťany), jama 18

Jama kónického tvaru s nadol sa rozširujúcimi stenami, s porušenou hornou časťou s nepravidelným kruhovitým pôdorysom a rovným dnom. Výplň tvorila šedá populovitá zemina. V hĺbke 45 cm v juhovýchodnej polovici jamy sa nachádzalo torzo ľudskeho skeletu na chrbte, orientované v smere severozápad – juhovýchod, pod ňou sa nachádzala ďalšia kostra v mierne skrčenej polohe na ľavom boku, orientovaná sever – juh na šikmej vrstve tak, že hlava zostala 50 cm od dna jamy, nohy 2 cm nad dnom. Jama obsahovala črepový materiál, mazanicu, dva zlomky brúsených kamenných nástrojov, parohový mlat, zvieracie kosti, lastúry korýtka rybníčaného, dve ulity druhu *Cepaea vindobonensis* a zrnká obilia (Vavák 2004, 179 n.).

Analógie

S podobnými nálezmi sa stretávame v staršej a strednej dobe bronzovej aj v okolitých oblastiach. Nie je snahou v tomto príspevku vyzbierať všetky publikované celky, asi to ani pri najlepšej vôli nie je možné. Analogické nálezové situácie však dokladajú previazanie spoločných duchovných predstáv širšieho teritória strednej Európy v staršej a strednej dobe bronzovej, do ktorej je možné začleniť aj pertraktované slovenské nálezy. Ukazuje sa, že nejde zďaleka o ojedinelé alebo náhodné lokálne prejavy. Za najstaršie možno označiť dva skelety asi päťročných detí uložené na pravom boku, preskúmané v objekte 84 v Oseku nad Bečvou (Morava) kultúrne priradené k epišnúrovému komplexu (Peška/Tajer 2015, 95, obr. 21).

Na lokalite Stillfried an der March bolo preskúmaných viac sídliskových objektov datovaných do únětickej kultúry s nálezmi jedného alebo dvoch ľudských skeletov. V polohe Auhagen boli zistené kostrové zvyšky 19-22 ročného a 25-35 ročného mužského jedinca. Z ďalšej kuželovitej jamy pochádzajú dva detské skelety. Ležali na dne na pravom boku, orientované severozápad – juhovýchod, s pohľadom na sever, čiastočne na vrstve uhlíkov. Jedno bolo uložené pri severnej, druhé pri južnej stene objektu. Pod hlavami mali veľké kamene, ďalšie boli na dne objektu. V polohe Ziegelwerk Gansendorf bol v objekte 32 zistený dvojhrob dvoch detí uložených na pravom boku, orientovaných v smere západ – východ, s pohľadom na juhovýchod, ktorý porušil detský skelet uložený na ľavom boku, orientovaný v smere juhovýchod – severozápad, s pohľadom na juh (*Lauermann 1992*, 187 n.).

Podobný objekt s dvomi jedincami, datovaný do neskorej únětickej kultúry, sa našiel v Klučove (*Kudrnáč 1955*, 588nn). Telá boli uložené na pravom boku, ale rozlične orientované, jedna hlavou k juhozápadu, druhá k západu. Podľa antropologického určenia išlo pravdepodobne o chlapcov, asi 10-15 ročných, podľa stavby chrupu mohli byť súrodenci (*Chochol 1955*, 592nn.).

Ojedinelý je aj výskyt dvoch detí v keramickej zásobnici, ktorý bol vyzdvihnutý v roku 1924 v Mikulove. Staršie dieťa malo asi šesť, mladšie dva roky (*Jüttner 1950*, 366). Podobný úmysel zrejme predstavovalo prikrytie dvoch detí časťami nádob, zámerne otlčených do akýchsi príklopov, v Blučine Cezavách. Deti boli uložené do odpadovej jamy čelom k sebe tak, že jedno z nich malo vyloženú nohu na dolných končatinách druhého. Súčasťou nálezu boli aj črepy z džbánku. Objekt bol pôvodne dávaný do súvisu s veteřovskou kultúrou, ale džbán z tohto celku preukazuje jeho príslušnosť k únětickej kultúre (*Dezort 1950*, 367, 368; *Stuchlík 2007*, 206).

Uvedené nálezy by mohli podľa antropologického určenia, resp. polohy na pravom boku poukazovať, že do objektov boli uložení muži alebo chlapci. Ďalšie dokladajú deponovanie osôb, a to pietne aj nepietne, opačného pohlavia.

K mimoriadnym lokalitám patrí Brno – Černá pole, kde boli v rokoch 1948-49 a 1950-51 preskúmané okrem iného štyri objekty (28, 31, 32, 42), v ktorých boli uložené dvojice ľudských skeletov (*Tihelka/Hank 1949*, 138nn.; *Tihelka/Hank 1966*, 194nn.; *Pavelčík 1949*, 158nn.). V jame 28 boli nad sebou kostry muža a ženy v skrčenej polohe. Spodná na ľavom boku, hlavou orientovaná na sever, horná na pravom boku, orientovaná na juh. Kostry patrili mužovi a žene, obaja zomreli vo veku 40-45 rokov. Pre zlý stav zachovania kostí sa nedá vyjadriť k prípadným stopám násilia. V publikovanom texte chýba výslovné upresnenie, ktorá kostra je mužská a ktorá ženská, podobne ako v objekte 31, kde bola ženská kostra umiestnená nad mužskou. Skelet ženy bol uložený na pravom boku, hlavou orientovanou približne k severu, čiastočne naprieč k spodnej kostre, ktorá bola orientovaná hlavou takmer na západ. Jej poloha nie je v texte uvedená, ale podľa publikovanej skice ležala tiež na pravom boku. Pri kolenách ženy bol umiestnený hrnček a pri lebke sa našla kostenná ihlica s otvorom v hlavici. Obe indivíduá boli vo veku 40-45 rokov. V jame 32 boli deponované dve deti, vo veku 12-15 rokov a 8-9 rokov. Uloženie pre poškodenie nálezovej situácie bagrom už nebolo možné bezpečne zistiť. Kostry, nerovnako orientované, však ležali nad sebou, jedna pravdepodobne hlavou k východu a druhá asi k severozápadu. Nohy spodnej kostry smerovali pod hlavu hornej. V jame 42 sa zachovali z dvoch kostier len zvyšky, ktoré boli v skrčenej polohe, uložené jedna nad druhou. Nie je isté, či k uvedeným nálezom je možné priradiť aj hrob (?) č. 1., kde bola zistená kostra ženy, zrejme v nepietnej polohe, ale jama bola zachytená len v najspodnejšej časti. „Kosti této kostry byly velmi polámany, poněvadž přes ni přejel bagr (*Tihelka/Hank 1949*, 150).“ Novšie moravské nálezy sú zatiaľ publikované len informatívne.

V Polešovičiach boli do čiastočne zaplnenej zásobnicovej jamy veteřovskej kultúry uložené dva skelety. Dno bolo silne prepálené a pokryté vrstvou riečnych lastúr (*Čížmář/Geislerová 2006*, 248). Výnimočný nález pochádza z Kunovic (*Chrástek 2014*, 201 n.). V zásobnej jame veteřovskej kultúry bola na dne zistená 5-10cm silná vrstva mazanice a uhlíkov. Priamo na nej boli uložené ostatky dvoch jedincov – muža vo veku cca 20 rokov a ženy vo veku okolo 25 rokov. Žena ležala na chrbte, hlavu mala zaklonenú dozadu, nohy roztiahnuté v rombickej polohe a ruky mala prekřížené na pravej strane. Na ľavej ruke mala navlečený drobný bronzový náramok z tordovaného drôtika s jantárovým korálikom. Muž ležal tiež na chrbte, hlavu otočenú na pravom boku, nohy skrčené a roztiahnuté pri okraji jamy, ruky zopnuté a prekřížené na pravom boku pred tvárou. Za hlavou ženy bolo niekoľko zvieracích kostí a pri nohách a rukách niekoľko fragmentov keramiky pochádzajúcich pravdepodobne z jednej veľkej zásobnicovej nádoby.

Z vyššie uvádzanej polohy Ziegelwerk Gansendorf v Stillfriede boli v objekte 36 preskúmané dva skelety. V južnej časti objektu bola kostra v skrčenej polohe na ľavom boku, orientovaná severozápad – juhovýchod, s pohľadom na východ. Severná kostra bola v skrčenej polohe na pravom boku s pohľadom na juhozápad (*Lauermann 1992*, 187).

Ďalšie nálezy dokladajú tiež ukladanie jedincov opačného pohlavia do sídliskových objektov, konštatujú sa však na nich doklady násilia. Dvaja jedinci z únětického sídliska v poľských Radłowiciach boli uložení jeden na druhom v kameňmi vyloženej jame. Priamo na telách bol založený oheň, na kostiach boli stopy po ohni (*Gedl/Szybowicz 1997*, 24).

V objekte č. 46, patriacom do únětickej kultúry, v Blučine – Cezavách sa našli na dne jamy vedľa seba uložené dva skelety asi 23-25 ročného muža a nanajvýš 13-15 ročného dievčaťa. Skelety boli neúplné, v neobvyklých polohách, s viacerými zásahmi svedčiacimi o násilnom usmrtení a postmortálnych manipuláciách (*Salaš 2007*, 31). Doklady násilných praktík, snád svedčiacich o rituáloch orgiastického charakteru, sa však neobmedzovali len na únětickú kultúru. V Obernsdorfe ležali dvaja násilne usmrtení jedinci, asi 50-ročný muž a 18-20 ročná žena, v jame unterwöblingskej kultúry. Kostra muža bola v skrčenej polohe, ženská bola pohodená (*Neugebauer 1994*, 75n, Abb. 49). V kuželovitej jame

v sasko-anhaltskom Quedlinburgu ležali dva mužské skelety vo vystretej polohe na chrbte. Boli zastrelení šípmi s bronzovými a kamennými hrotmi. Nález je datovaný do strednej doby bronzovej (Brauer et al. 2005, 11).

Zaujímavé je, že podobné nálezy dosiaľ neevidujeme spoza Dunaja, resp. z východnejších častí Maďarska. Môže to naznačovať, že idea, ktorej hmotným prejavom sú nálezy dvoch jedincov v sídliskovom objekte pochádza z mimokarpatského prostredia, osídleného pôvodne kultúrou so šnúrovou keramikou a neskôr únětickou kultúrou.

Možnosti interpretácie

Zlý stav dokumentácie, prípadne len predbežné publikovanie nálezov neumožňujú bližší rozbor časti dochovaných objektov s dvojicou skeletov. Podľa spôsobu deponácie, sprievodných nálezov, antropologického určenia pohlavia a veku sa zdá, že zloženie jedincov nebolo náhodné a pre uloženie do objektu boli vybrané dvojice ľudí s istým úmyslom.

Medzi archeologickými nálezovými situáciami je až nápadná zhoda medzi objektom zo Štúrova – Obidskej pusty a zo Stránskej. Oba objekty je pravdepodobne možné datovať do strednej doby bronzovej. Zatiaľ čo prvý z nich je nálezmi bezpečne datovaný do prechodného maďarovsky-mohylového horizontu (Oždáni 2010), druhý objekt autori len predbežne priradili k pilinskej kultúre, takže je tu istá možnosť jeho predatovania až do mladšej doby bronzovej. Ďalším spoločným znakom je rovnaká orientácia smerom k juhu a pohľadom na západ oboch uložených ženských jedincov na ľavom boku. Poludníková orientácia by mohla nasvedčovať, že išlo o „cudzincov“, t. j. ľudí, ktorí zrejme neboli príslušníci miestnej komunity a z tohto dôvodu nemohli byť pochovaní na jej pohrebisku (Jelínek/Vavák 2013, 273; Jelínek 2015a, 95n). Že by mohlo ísť o cudzincov, naznačuje v prípade nálezu zo Stránskej aj použitie inhumácie, čo je v rozpore so žiarovým pochovávaním pilinskej kultúry. V neposlednom rade sú oba prípady zhodné prítomnosťou unikátnych záveskov vyrobených z prevrtaných stavcov veľkých rýb. Ich interpretácia môže byť rôzna (Jelínek v tlači a), môže odkazovať na vodnú symboliku, s ktorou sa stretávame v staršej dobe bronzovej (Jelínek 2015b), ale môže aj označovať špeciálne spoločenské postavenie deponovaných jedincov. Aj pochovaný jedinec v hrobe 305, v tzv. dome mŕtveho, datovanom do nitrianskej kultúry, mal mimo iné v hrobe dvojicu kančích klo, ktoré tvorili ozdabu (či skôr označenie osobitého sociálneho statusu) pokrývky hlavy. Na vnútornej strane pravej kľa bola vygravírovaná ryba (Bátora 2006, 176).

Orientácia, resp. pohľady mŕtvych jedincov, majú tiež významnú úlohu. V zdokumentovaných prípadoch pietne uložené skelety z Nitry, Štúrova a Stránskej smerujú na západ. Zdá sa, že pre praveké populácie, zvlášť tie, ktoré sledujem v našom príspevku, bolo dôležité orientovať mŕtvych pohľadom k juhu. Tu zrejme zohrávala významnú rolu poloha slnka, ktoré je vtedy najsilnejšie. Preto sú aj hroby orientované v rovnobežkovom smere. Odchýlky (napr. juhozápad-severovýchod, severovýchod-juhozápad) sú spôsobené zdanlivým pohybom slnka po horizonte v priebehu jednotlivých ročných období. Čo by práve svedčilo o tom, že nebýval sledovaný fixný azimut, ale Slnko ako živá (božská) bytosť s psychopompickou funkciou. U kultúr, ktoré uprednostňovali v inhumáčnom pohrebnom ríte poludníkovú orientáciu (napr. únětická na západ od rieky Moravy, otomanská), prevláda smer pohľadu na západ, čo by sa prihováralo za podobnú slnečnú eschatológiu (Jelínek v tlači b). Možno aj to svedčí o tom, že v týchto objektoch neboli pochovaní príslušníci miestnych komunit.

O príbuzenských vzťahoch medzi mŕtvymi sa dá uvažovať na základe spoločných antropologických znakov zistených na kostrách zo Stránskej a Klučova. V Stránskej naznačuje príbuznosť medzi jedincami „zvrásnenie“ lícných kostí a konfigurácia bradových hrbolčekov (Jakab 2009, 102). V Klučove príbuznosť naznačujú morfologické znaky na lebkách a vo forme skusu zubov uložených detí (Chochol 1955, 594).

Pri nálezoch dvojíc skeletov opačného pohlavia je nápadné pietne uloženie ženy a nepietne pohodenie mužského jedinca. Aj v prípade pietneho uloženia oboch jedincov sa zdá, že žena zaujíma významnejšie spoločenské postavenie. Či už ide o polohu, alebo prítomnosť hrobových prídavkov. Na pohrebiskách únětickej kultúry v Čechách bolo viackrát pozorované uloženie dvojíc jedincov rôznych pohlaví tak, aby dominoval muž. Uvažuje sa o usmrcovaní žien (manžielik? otrokyně? – poznámka P. J.) pri pohreboch mužov (Pleinerová 2008, 83). Dvojhroby mužov a žien uvádza aj J. Bátora (2000) z juhozápadného Slovenska a E. Lauer mann (1992, 193nn) z Dolného Rakúska. Dominantné uloženie mužov však nie je v týchto regiónoch zvýraznené. Bolo však pozorované v jednom prípade na pohrebisku únětickej kultúry v Senici (výskum SNM-AM, vedúci výskumu Z. Farkaš). S inou formou párových hrobov sa stretávame aj v mohylách strednej doby bronzovej, kde však nemáme dostatok údajov o pohlaví pochovaných (Bobek 2016, 46). V prípade dvoch jedincov v jednej urne na pohrebiskách kultúr popolnicových polí sa uvažuje o zvyku satí (Bouzek 2010, 3), sebaupálení vdovy na pohrebnej hranici manžela.

V sledovaných objektoch, najmä zo Stránskej, Štúrova, Brna – objektu 31, snáď aj Nitry je pravdepodobné, že išlo o deponovanie tela ženy, minimálne v konkrétnom čase významnejším spoločenským statusom ako sprievodne deponovaný jedinec mužského pohlavia. S hrobmi významných žien sa stretávame počas staršej doby bronzovej aj na pohrebiskách (Jelínek v tlači a), ale poznáme aj prípady, keď do sídliskového objektu bol uložený spoločensky dominantný muž sprevádzaný ďalšími jedincami. Zvláštnym prejavom bolo uloženie týchto významných jedincov na chrbte, s dolnými končatinami vystretými, alebo v romboidnej polohe (Jelínek 2010a; Jelínek 2010b). Je možné, že aj pri náleze z Kunovic, kde bola žena uložená s nohami v romboidnej polohe, išlo o zvýraznenie jej spoločenského statusu.

Doklady násilia na kostrách máme zachytené na skeletoch mužov alebo chlapcov zo Stránskej, Štúrova a pravde-

podobne aj na kostre chlapca (?) z Nitry. Násilnú alebo neprirodzenú smrť by mohlo naznačovať aj nepietne pohodenie jedinca do objektu. V niektorých prípadoch sa vyskytuje zviazanie, alebo rozrušenie kostry po zotlení tela. V objekte 325 v Nitrianskom Hrádku boli zaznamenané obidva nepietne zásahy na kostre. V prvom rade do hrobu dali telo so zviazanými rukami a v čase, keď už zotlelo, bolo čiastočne rozhádzané, putá na rukách však ešte držali. Poloha končatín jedincov v Kunoviciach tiež môže naznačovať zviazanie. Zväzovanie jedincov na pohrebiskách nie je ničím výnimočným, na pohrebisku v Nižnej Myšli sa v niektorých prípadoch používal na fixáciu končatín pochovávaných dokonca bronzový drôt (Olexa/Nováček 2013, 13). Túto postmortálnu praktiku v staršej dobe bronzovej preto nepovažujem za doklad násilného správania voči uloženým jedincom v sídliskových objektoch, aj keď vylúčiť úplne sa táto možnosť nedá.

Prílohy, ktoré sprevádzajú pochované ženy, sa nelíšia od príloh s akými sa bežne stretávame na pohrebiskách. Potraviny boli bežnou súčasťou cesty „na druhý svet“. Ak nerátame s možnosťou, že „prílohou“ by mohol byť aj deponovaný mužský jedinec. S interpretáciou ľudského jedinca ako „hrovej prílohy“, spravidla však ženy alebo dieťaťa, sa v archeologických interpretáciách stretávame pomerne bežne, najmä pri hroboch elit. Môžeme teda uvažovať, že v prípadoch deponovania dvojíc jedincov opačného pohlavia do sídliskových objektov išlo o netradičný spôsob pochovávania sociálne dominantných žien. Ich status však mohol byť získaný aj posmrtno alebo skôr krátko pred ňou (Krekovič 1993, 7n), čo podporuje patriarchálny ráz neskoroneolitckej a starobronzovej spoločnosti ako sa všeobecne predpokladá (Neustupný 1967). Nálezy dvojíc skeletov v sídliskových objektoch by mohli byť „dvojhroby“ s úplným alebo len čiastočným funerálnym úmyslom, keď zámer **pochovať** (mám na mysli kompletný prechodový rituál, umožňujúci mŕtvemu/mŕtvej prejsť „na druhý svet“), bol zamýšľaný len pre jedného z dvojice (pri tzv. masových hrobách tak mohlo byť nakladané len s jedným z viacerých jedincov; Jelínek 2010a; Jelínek 2010b) alebo bol dokonca len sprievodným javom, prejavujúcim sa v konečnom dôsledku rovnako ako hrob zložitejšieho rituálneho konania, akým mohlo byť „vysielanie jedincov do iného/božského sveta ako zástupcov/prosebníkov danej komunity“ (Lewis-Williams/Pearce 2008, 126). Stručne, mohlo ísť o obetovanie ľudského jedinca, ktorý v okamihu smrti získaval až božskú podstatu a z tohto statusu bol do hrobu „vybavený“ ďalším ľudským „sprievodcom“. Často ide o mladšieho alebo sociálne nižšie postaveného jedinca/jedincov.

Sociálny status okrem hrobových príloh by mohli pomôcť určiť aj doklady výživy deponovaných jedincov. Diskrepancia medzi stupňom abrázie zubov jedincov zo Stránskej naznačuje, že napriek predpokladanej príbuznosti pochádzali z odlišných sociálnych vrstiev. Pochovaná žena mala výrazný stupeň abrázie, pohodený muž mal naopak slabé obrúsené zuby a zachytené boli aj cribra orbitalia (Jakab 2009), čo znamená, že trpel výživovým stresom a obaja jedinci sa stravovali rozdielne.

Zaujímavým prvkom v objektoch zo staršej doby bronzovej – Nitra, Nitriansky Hrádok – sú balvany umiestnené v objektoch. V Nitre boli telá detí prekryté lomovými kameňmi a kamenný blok bol umiestnený v strede jamy. Podobná situácia bola zistená aj v objekte 528 v Jelšovciach, kde bolo uložených päť jedincov: dve ženy vo veku maturus I a II, dvaja juvenilní muži a novorodenec. Andezitový blok o hmotnosti 37 kg pôvodne slúžil ako podložka na drvenie obilia. Bol orientovaný vertikálne a čiastočne vyčnieval z objektu (Bátora/Illášová/Jakab 1994). Podľa publikovanej dokumentácie (Marková 1999, 212, Abb. 1) bol vertikálne orientovaný kameň zachytený aj nad objektom 325 v Nitrianskom Hrádku. Bol situovaný na povrchu maďarovskej vrstvy, hrubej cca 50 cm. Jeho vzťah k objektu nie je preukázateľný. Ďalší kamenný blok ležal umiestnený horizontálne a z objektu nevyčnieval. Rovnako nevyčnieval ani kameň z Nitry. Kamenné bloky z Nitry a Nitrianskeho Hrádku neprešli petrologickou analýzou (pre Nitriansky Hrádok Illášová/Hovorka 1999) a nevieme teda s určitosťou, či išlo tiež o podložky na drvenie obilia. Rovnako funkcia kameňov ako stél nie je istá, pravdepodobne ide o anachronizmus. Každopádne však, či už ako kamenným blokom alebo drviacim podložkám, zrejme ľudia, čo ich umiestnili do objektov, im prikladali neprofánny (eschatologický?) význam (Lewis-Williams/Pearce 2008, 215 ai.; Marková/Samuel 2008, 24).

Lebka žriebäťa v objekte z Nitry nepatrí k bežným nálezom. Autori výskumu nevyklúčujú jej symbolickú úlohu najmä v súvislosti so symbolikou koňa v mladších obdobiach (Marková/Samuel 2008, 23). Táto symbolika je veľmi široká a mnohoznačná (napr. Biedermann 1992, 140n), neprekvapí však, že kôň je spájaný s podsvetím a mŕtvymi (psychopompos), ale zvlášť v ikonografii doby bronzovej je aj jedným zo solárnych zvierat, nosičov Slnka, ktoré však malo tiež eschatologické funkcie.

Je zaujímavé, že sa stretávame s istými kombináciami, ktoré, ako som uviedol vyššie, je možné považovať za zámerne. Buď ide o dvojice opačného pohlavia, alebo o dvoch jedincov mužského pohlavia. Podobnú pravidelnosť vysledoval na nálezoch z Čiech a Moravy už M. Salaš (1990, 289). Prvá skupina by mohla predstavovať obetovaných účastníkov rituálnych hieros gamos (Podborský 2006, 143; Salaš 2007, 31). Pri druhej skupine je možné uvažovať o božských dvojčatách, resp. dvoch hrdinoch. V gréckej mytológii to boli Kastór a Polydeukés, podobné postavy sa vyskytujú aj v iných, nielen indoeurópskych mytológiách (Dumézil 2001, 91n; Vondráček/Holub 1972, 404), napr. v Indii sú to božské dvojčatá Ášvinovia, Romulus a Remus u Rimanov, severskí Njörd a Frey, viacero dvojíc je uvedených zo zarathuštrovského Iránu. Takisto niektoré božské manželské páry boli zároveň dvojčatami. Mytologické predstavy sa tak môžu odrážať aj v scenároch (a dochovaných pozostatkoch) rituálnych ceremónií. Ostatne severské skalné umenie doby bronzovej tiež často zobrazuje ľudský pár na lodiach, či už ide o veslárov, stojacich pasažierov alebo „kňazov“ či „božstvá“. Môže ísť o reflexiu stredomorskej viery v posvätný význam čísla 2 (Podborský 2006, 231). Dva je prvé číslo, ktoré označuje rozpol-

tenie jednoty, reprezentované jednotkou. Dvojnosť je výrazom nedokonalosti, pretože každá z jej častí je závislá na tej druhej, polárna dvojnosť patrí k základnej štruktúre bytia všetkého stvoreného. Zatiaľ čo jednotka je číslom božského, nestvoreného, večného, poukazuje dvojka na všetko pohlavne stvorené, čo podlieha zákonu života a smrti (Lurker 2005, 107) Dosiaľ však nebol doložený nález objektu s dvomi dievčatami alebo dospelými ženami, čo by sa aj napriek slabšiemu stavu poznania starobronzových sídlisk malo prejaviť. To by mohlo potvrdzovať, že jedinci ukladaní do objektov boli úmyselne vyberaní.

V kultúrach s kostrovým rítom stredodunajskej staršej doby bronzovej je rozpoznateľný silný dualizmus. Starobronzová spoločnosť zastávala ideál, ktorý zanechal svoj odraz na pohrebiskách. Ide o rozdeľovanie pochovávaných jedincov podľa pohlavia, muži bývali do hrobu ukladaní na pravý bok, ženy na ľavý. Táto diferenciácia bola dedičstvom kultúry so šnúrovou keramikou neskorého eneolitu (Neustupný 2008), ale s rozdielnym pochovávaním podľa pohlavia sa v európskom praveku stretávame už skôr (prehľadne Šuteková 2006). Na pohrebiskách kultúry so šnúrovou keramikou je pozorovateľná aj artefaktová diferenciácia (Krištuf 2005), ktorá nám v symbolickej rovine dovoľuje uvažovať o „mužskom“ a „ženskom“ svete v živej kultúre. Symbolická dualita, pozorovaná v sledovaných objektoch s dvojicami ľudských jedincov by tak zapadala do „ducha doby“ staršej a strednej doby bronzovej.

Záver

Zo sídliskových objektov so skeletmi sa v dobe bronzovej vyčleňujú niektoré nálezy s dvomi jedincami, ktoré by mohli byť špecifikom v náboženskom prejave. Pri bližšom pohľade je však isté, že nejde o homogénnu skupinu nálezov – do jám boli ukladaní alebo pohadzovaní jedinci rôzneho pohlavia a veku. Či už išlo o pohodenie alebo uloženie tiel ľudského páru rovnakého (vždy však mužského) alebo opačného pohlavia, išlo o zámerné rituálne konanie, ktorého ohlas zaznamenávame v indoeurópskych mytológiách. „Hierogamické rodinné“ uloženie muža a ženy alebo symbolika „bližencov“, v oboch prípadoch ide o ďalšie „hmotné vyjadrenie“ symbolického významu čísla dva, s ktorým sa stretávame v kozmológii, ideológii a náboženskej praxi staršej a strednej doby bronzovej. Samozrejme, ide len o parciálnu časť vtedajšieho nepochybne bohatého duchovného života. Zároveň sa stretávame s výraznejším postavením žien v spoločnosti, zrejme založenom na ich rituálnych a spirituálnych spoločenských úlohách.

LITERATÚRA

- Bátora 1983 – J. Bátora: Opevnená osada zo staršej doby bronzovej v Hostiach. Arch. Rozhledy 35, 1983, 72-79.
- Bátora 2000 – J. Bátora: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. Teil 2. Kiel 2000.
- Bátora 2006 – J. Bátora: Štúdie ku komunikácii medzi strednou a východnou Európou v dobe bronzovej. Bratislava 2006.
- Bátora/Illášová/Jakab 1994 – J. Bátora/L. Illášová/J. Jakab: Použitie lomového kameňa na pohrebiskách zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach. Štud. Zvesti AÚ SAV 30, Nitra 1994, 67-72.
- Biedermann 1992 – H. Biedermann: Lexikón symbolov. Bratislava 1992.
- Brauer et al. 2005 – J. Brauer et al.: Rettungsgrabungen im großen Stil. AID 5/2005, 2005, 8-13.
- Bobek 2016 – P. Bobek: Doklady sekundárneho navrhovania mohýl v strednej dobe bronzovej v oblasti stredného Podunajska. Štud. Zvesti AÚ SAV 60, 2016, 31-49.
- Bouzek 2010 – J. Bouzek: Co asi znamenají pohřby na sídlišťích? In: R. Tichý/R. Štulc (eds.): Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlišťích. Živá archeologie/REA Supplementum 3, Hradec Králové 2010, 3-6.
- Čižmář/Geislerová 2006 – M. Čižmář/K. Geislerová: Polešovice. In: M. Čižmář/K. Geislerová (eds.): Výzkumy-Ausgrabungen 1999-2004. Brno 2006, 248.
- Dezort 1950 – J. Dezort: K otázce poměru věteřovského typu a únětické kultury. Obzor Praehist. 14, 1950, 367-370.
- Dumézil 2001 – G. Dumézil: Mýtus a epos I. Trojfunkční ideologie v eposech indoevropských národů. Praha 2001.
- Fottová/Malček 2009 – E. Fottová/R. Malček: Záchraný archeologický výskum vo Fige a Stránskej. AVANS v roku 2007, Nitra 2009, 63, 64.
- Gedl/Szybowicz 1997 – M. Gedl/B. Szybowicz: Bestattungen in bronzezeitlichen Siedlungen Polens. In: K.-F. Rittershofer (Hrsg.): Sonderbestattungen in der Bronzezeit im östlichen Mitteleuropa. Internat. Arch. 37. Espelkamp 1997, 24-41.
- Chochol 1955 – J. Chochol: Kostry z únětické jámy v Klučově. Arch. Rozhledy 7, 1955, 592-594.
- Chrátěk 2014 – T. Chrátěk: Kunovice (okr. Uherské Hradiště). PV 55-1, Brno 2014, 201, 202.
- Illášová/Hovorka 1999 – L. Illášová/D. Hovorka: Kamenné artefakty z polykulturného sídliska Nitriansky Hrádok-Zámeček. Štud. Zvesti ÚSAV 33, Nitra 1999, 53-145.
- Jakab 2009 – J. Jakab: Antropológia dvoch kostier z objektu pilinskej kultúry v Stránskej. AVANS v roku 2007, Nitra 2009, 100-102.
- Jelínek 2010a – P. Jelínek: Príspevok k interpretácii tzv. masových hrobov z prostredia únětickej kultúry. In: R. Tichý/R. Štulc (eds.): Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlišťích. Živá archeologie/REA Supplementum 3, Hradec Králové 2010, 91-98.

- Jelínek 2010a* – P. Jelínek: Príspevok k ľudským obetám a k prejavom antropofágie v železovskej skupine na juhozápadnom Slovensku. In: R. Tichý/R. Štulc (eds.): Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích. Živá archeologie/REA Supplementum 3, Hradec Králové 2010, 44-49.
- Jelínek 2010b* – P. Jelínek: Interpretation possibilities of the so-called collective graves in the milieu of the Únětice culture. In: P. Kalábková/B. Kovár/P. Pavúk/J. Šuteková (eds.): PANTA RHEI. Studies on the Chronology and Cultural Development of South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory Presented to Juraj Pavúk on the Occasion of his 75th Birthday. Bratislava 2010, 507-520.
- Jelínek 2015a* – P. Jelínek: A note on spiritual life of the Maďarovce culture. In: D. Hulínek/D. Bonatz/M. Kováč (eds.): Archeology on three continents 2006 – 2011 (5 years of the Slovak Archeological and Historical Institute SAHI). Bratislava 2015, 89-109.
- Jelínek 2015b* – P. Jelínek: Sladkovodné lastúrníky a ich symbolika v maďarovskej kultúre. Zborník SNM Arch. Supplementum 9, 2015, 53-76.
- Jelínek v tlači a* – P. Jelínek: Významné ženy a symbolika mušle v nitrianskej kultúre. V tlači.
- Jelínek v tlači b* – P. Jelínek: Eschatologické premeny v 3. a v 2. tisícročí p. n. l. v strednej Európe. V tlači.
- Jelínek/Vavák 2013* – P. Jelínek/J. Vavák: Human Remains in Settlement Pits of the Maďarovce Culture in Slovakia (Early Bronze Age). In: N. Müller-Scheeßel (ed.): 'Irreguläre' Bestattungen in der Urgeschichte: Norm, Ritual, Strafe...? Akten der Internationale Tagung in Frankfurt a. M. vom 3. bis 5. Februar 2012. Bonn 2013, 265-278.
- Jelínek et al. 2013* – P. Jelínek/J. Hlavatá /J. Vavák/R. Beňuš/E. Jamrichová: Natural Scientific Analyses at the Archaeological Excavations in Budmerice: Methods, Results, and Perspectives. Interdisc. Arch. Natural Scien. Arch. 4, 2013, 39-61.
- Jüttner 1950* – K. Jüttner: Únětické (věteřovské) pohřby v nádobách na jižní Moravě. Obzor Praehist. 14, 1950, 365-366.
- Krekovič 1993* – E. Krekovič: Pohrebný rítus a sociálna štruktúra. In: E. Krekovič (zost.): Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť. Bratislava 1993, 6-10.
- Krištuf 2005* – P. Krištuf: Džbány českého eneolitu. In: E. Neustupný/J. John (red.): Příspěvky k archeologii 2. Plzeň 2005, 69-126.
- Kudrnáč 1955* – J. Kudrnáč: Lidské kostry v jámě na únětickém sídlišti v Klučově. Arch. Rozhledy 7, 1955, 588-592.
- Lauermann 1992* – E. Lauermann: Sonderbestattungen der frühen Bronzezeit im Weinviertel Niederösterreichs. Prähist. Zeitschr. 67, 1992, 183-200.
- Lewis-Williams/Pearce 2008* – D. Lewis-Williams/D. Pearce: Uvnitř neolitické mysli. Vědomí, vesmír a říše bohů. Praha 2008.
- Lurker 2005* – M. Lurker: Slovník symbolů. Praha 2005.
- Marková 1999* – K. Marková: Zu den Bernsteinfunden aus Nitriansky Hrádok. In: Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999, 211-228.
- Marková Samuel 2008* – K. Marková/M. Samuel: Nález z staršej a počiatku strednej doby bronzovej z Ponitrianskej galérie v Nitre. Štud. Zvesti AÚ SAV 43, 2008, 63-91.
- Neugebauer 1994* – J. W. Neugebauer: Die Bronzezeit in Ostösterreich. St. Pölten – Wien 1994.
- Neustupný 1967* – E. Neustupný: K počátkům patriarchátu ve střední Evropě. Praha 1967.
- Neustupný 2008* – E. Neustupný (ed.): Archeologie pravěkých Čech /4. Eneolit. Praha 2008.
- Olexa/Nováček 2013* – L. Olexa/T. Nováček: Pohřebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg I (hroby 1-310). Nitra 2013.
- Oždáni 1985* – O. Oždáni: Výsledky záchranného výskumu v Obidskej puste. AVANS v roku 1984, Nitra 1985, 182, 183.
- Oždáni 1987* – O. Oždáni: Objav pravěkých a včasnodejinných sídlisk v Štúrove. Krásy Slov. 64, 1987, 14-17.
- Oždáni 2010* – O. Oždáni: Poznámky k výskytu keramiky cudzej proveniencie na juhozápadnom Slovensku počiatkom strednej doby bronzovej. Slov. Arch. 58, 2010, 259-272.
- Pavelčík 1949* – J. Pavelčík: Kostry z jam na únětickém sídlišti v Černých Polích v Brně z r. 1948/49, Časopis Moravského Zemského Mus 34, 1949, 158-163.
- Peška/Tajer 2015* – V. Peška/A. Tajer: Problematika epišňurových sídlišť na Moravě – stav poznání. In: J. Batora/P. Tóth (eds.): Keď bronz vystriedal meď. Zborník príspevkov z XXIII. medzinárodného sympózia „Staršia doba bronzová v Čechách, na Morave a na Slovensku.“ Levice 8.–11. októbra 2013. Nitra – Bratislava 2015, 77-104.
- Pleinerová 2008* – I. Pleinerová: K otázce společných pohřbů muže a ženy v únětické kultuře. In: S. Stuchlík (ed.): Konference o pohrebním ritu. Muž a žena v pohrebním ritu. Acta Arch. Opaviensia 3, 2008, 79-84.
- Podborský 2006* – V. Podborský: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno 2006.
- Salaš 1990* – M. Salaš: Únětická sídlištní jáma s lidskými kosterními pozůstatky na Cezavách u Blučiny. Pam. Arch. 81, 1990, 275-307.
- Salaš 2007* – M. Salaš: Lidské oběti jako projev agresivity v době bronzové. Živá Archeologie 8, 2007, 27-34.
- Streit 1934* – C. Streit: Wichtige archäologische Funde in Ivanovce bei Trenčín? Tagesbote. Brno 9. XI. 1934.
- Stuchlík 2007* – S. Stuchlík: Pohřby v nádobách v době bronzové na Moravě. Štud. Zvesti AÚ SAV 42, Nitra 2007, 197-210.

- Šuteková 2006 – J. Šuteková: K problematike pohrebného rítu v období starého eneolitu na juhozápadnom Slovensku. Zbor. SNM 100, Arch. 16, 2006, 21-32.
- Tihelka/Hank 1949 – K. Tihelka/V. Hank: Sídliště z doby bronzové v Brně –Černých Polích. Arch. Rozhledy 1, 1949, 165-169.
- Tihelka/Hank 1966 – K. Tihelka/V. Hank: Jámy na únětickém sídlišti v Brně –Černých Polích. Arch. Rozhledy 18, 1966, 194-197.
- Točík 1981 – A. Točík: Nitriansky Hrádok-Zámeček. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Mađarovce Kultur. Heft 1-3. Nitra 1981.
- Vavák 2004 – J. Vavák: Západná skupina mađarovskej kultúry. Diplomová práca. Nitra 2004 (KaaM FF UKF Nitra). Nепublikované.
- Vondráček/Holub 1972 – V. Vondráček/F. Holub: Fantastické a magické z hlediska psychiatrie. Praha 1972.
- Vondráková 1997 – M. Vondráková: Dve detské kostry z doby bronzovej z Ponitrianskej galérie. AVANS v roku 1997, Nitra 1999, 165, 166.
- Výzkumy–Ausgrabungen 2006 – Výzkumy–Ausgrabungen 1999-2004. M. Čižmář/K. Geislerová (ed.), Brno 2006.

OBJEKTE MIT MENSCHLICHEN SKELETTPAAREN IN SIEDLUNGEN DER ÄLTEREN UND MITTLEREN BRONZEZEIT IN DER SLOWAKEI

PAVOL JELÍNEK

Der Autor befasst sich mit den Skelettfunden zweier Individuen von Siedlungsobjekten aus der Slowakei während der älteren und mittleren Bronzezeit. Trotz geringerem Stand der Informationen, hauptsächlich bei Altfunden, ist es mithilfe von Vergleichsfunden von benachbarten Gebieten möglich diese in zwei Gruppen einteilen.

In der ersten sind Knabenpaare oder Paare erwachsener Männer vertreten, in der zweiten handelt es sich um ein Paar entgegengesetzten Geschlechts, also Mädchen und Knabe oder Mann und Frau.

Erweisbar kamen Paare von Mädchen oder Frauen nicht vor. In der zweiten Gruppe ist das Faktum überraschend, dass das Mädchen/Frau auf Basis der Befundsituation offenbar eine dominantere Stellung hatte (pietätvolle rituelle Lage, Grabbeigaben) als beim Mann (nicht pietätvoll hingeworfen). Analoge Fundsituationen belegen die Verflechtung gemeinsamer spiritueller Vorstellungen im breiteren Territorium Mitteleuropas während der älteren und mittleren Bronzezeit, in welche man auch die angeführten slowakischen Befunde eingliedern kann. Es zeigt sich, dass es sich bei weitem nicht um vereinzelte oder zufällige lokale Äußerungen handelt. Die symbolische Dualität, die in den verfolgten Objekten mit Paaren menschlicher Individuen beobachtet wurde passt in den „Geist der Zeit“ während der älteren und mittleren Bronzezeit hinein. Offenbar handelte es sich um eine absichtliche rituelle Handlung, deren Resonanz wir in den indoeuropäischen Mythologien registrieren. „Hierogamische Familien“ Deponierung von Mann und Frau oder die Symbolik der „Zwillinge“, in beiden Fällen handelt es sich um einem weiteren „materiellen Ausdruck“ von der symbolischen Bedeutung der Nummer zwei, welche wir in der Kosmologie, Ideologie und Religionspraxis der älteren und mittleren Bronzezeit begegnen. Selbstverständlich, handelt es sich nur um den partiellen Teil des damals unzweifelhaft reichen spirituellen Lebens. Gleichzeitig begegnen wir die markantere Stellung der Frauen in der Gesellschaft, offenbar an ihren rituellen und spirituellen gesellschaftlichen Rollen gegründet.

Mgr. Pavol Jelínek, PhD.

Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum

Žižkova 12

P.O.BOX 13

810 06 Bratislava

Slovenská republika

pavol.jelinek@gmail.com